

Inhoudsopgave

Bijna oorlog	11
1. Omstreden bezit <i>Touwtrekken om het laatste Nederlandse eiland in de Oost</i>	12
2. Een brief uit Biak <i>Kerkelijke zorg voor militairen in de tropen</i>	29
3. De tranen van Toontje Tilgenkamp <i>Beroeps-marineman M. Dankers, tweemaal naar Nieuw-Guinea</i>	35
4. Van rooms naar gereformeerd <i>Pastoor en Papoea-vrouw werden predikantsechtpaar</i>	47
5. Bezorgd over Nieuw-Guinea <i>Jac. Hogeweg raakte opnieuw bij het onderwijs aan de Papoea's betrokken</i>	70
6. Drama met Dakota bij Biak <i>Marinier C.T. van der Mark als 'verbindelaar' in de tropen</i>	80
7. 'Op zulk een schrikkelijke wijze weggerukt' <i>Moord op ir. A.M. Hilkmeyer in het oerwoud nooit geheel opgehelderd</i>	90
8. Hart voor Papoea's <i>W. Ensing, onderwijzer voor de Zending Nederlandse Hervormde Kerk</i>	125
9. Ereschuld aan Nieuw-Guinea <i>Gereformeerde Gemeenten openen zendingsterrein in turbulente periode</i>	135
10. Indringers vangen in de rimboe <i>Marinier F.G.R. Meijer op pad met de Papoeapolitie</i>	157
11. Jeepchauffeur op de noordkust <i>Zeeuwse veteraan A. Jacobse over zijn tropentijd</i>	168
Literatuur	182
Persoonsnamenregister	188

Nederlands-Nieuw-Guinea tot 1962

Bijna oorlog

Ruim vijftig jaar geleden, in 1962, ging Nederland langs de rand van de oorlog. Het conflict om Nieuw-Guinea ging naar een hoogtepunt: Indonesiërs en Russen stonden op het punt de Nederlandse militairen op het eiland aan te vallen. Op de valreep kwam een verdrag tot stand: Nederland raakte het overzeese gebiedsdeel kwijt. De Papoea's bleven achter.

Na Groenland is Nieuw-Guinea het grootste eiland ter wereld: 800.000 vierkante kilometer. Het bergachtige binnenland is grotendeels bedekt met dicht tropisch regenwoud.

In 1884 verdeelden de Britten en de Nederlanders Nieuw-Guinea door op de kaart een lijn loodrecht naar beneden te trekken op de 141e graad oosterlengte. Het oostelijke deel was Brits en het westelijke Nederlands. Later namen de Duitsers het noordelijke deel van oostelijk Nieuw-Guinea in bezit en noemden het Kaiser Wilhelmsland. Vervolgens namen de Australiërs het totale oostelijke deel van de Britten en de Duitsers over.

Toen de Japanners Nederlands-Indië in 1942 veroverden, kregen ze het zuidelijke deel van Nieuw-Guinea niet in handen, en het centrale deel was onbereikbaar. Gevechten tussen Australiërs – geholpen door Papoea's – en Japanners eisten veel doden. Ook een groep Nederlanders vocht tegen de Japanners.

Op 22 april 1944 landden de Amerikaanse troepen in Hollandia, de hoofdplaats van Nederlands-Nieuw-Guinea, en verdreven de Japanners. De Amerikanen bedreuen 152 doden en 1057 gewonden. Van de 11.000 Japanse militairen kwamen er zo'n 9500 om. In 1945 vestigde het Nederlandse bestuur zich weer in Hollandia.

Tal van Nederlanders stonden – de titel van dit boek duidt erop – op de bres voor het welzijn van dit overzeese gebiedsdeel: als militair voor de veiligheid, als overheidsfunctionaris voor de ontwikkeling, als zendingswerker voor de geestelijke belangen van de inwoners. Al deze aspecten krijgen in dit boek aandacht. Het gaat over de inzet voor de Papoea's, de gevechten met Indonesische indringers en de nooit geheel opgehelderde moord op een Nederlandse ambtenaar.

1. Omstreden bezit

Touwtrekken om het laatste Nederlandse eiland in de Oost

Na de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië in de jaren 1945-1949 bleef één gedeelte van Nederlands-Indië in Nederlandse handen: de westelijke helft van Nieuw-Guinea, inclusief de vele kleinere eilanden in de omringende zee, behoorde nog tot 1962 tot het Koninkrijk der Nederlanden:

‘Gezien het feit, dat nog niet mogelijk is gebleken de standpunten van de partijen nopens Nieuw-Guinea overeen te brengen, waardoor deze een geschilpunt blijven;

gezien de wenselijkheid om de Ronde Tafelconferentie te beëindigen op 2 november 1949;

gezien de belangrijke factoren, die in ogeschouw moeten worden genomen bij de oplossing van het vraagstuk Nieuw-Guinea’, spraken de beide partijen af dit eiland nog onder Nederlands bewind te laten en ‘binnen een jaar na de overdracht der soevereiniteit aan de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië het vraagstuk van de staatkundige status van Nieuw-Guinea’ tijdens vervolgonderhandelingen te bepalen.

Binnen een jaar maakt Nederlands-Nieuw-Guinea deel uit van Indonesië, zei de Indonesische president ir. Soekarno (1901-1970) zelfverzekerd. Hij deed die uitspraak op 2 januari 1950, slechts zes dagen na de soevereiniteitsoverdracht.

Zo eenvoudig was het echter niet. Nederland was diep teleurgesteld door de handelwijze van de Indonesische regering, kort nadat de onafhankelijkheid van dat land werd erkend: Soekarno verbrak de afspraken al snel, onderdrukte bevolkingsgroepen, beroofde de deelstaten van hun zelfstandigheid en zegde ook de Nederlands-Indonesische Unie op.

Dat zette een stempel op het beleid van de Nederlandse regering. Die stelde zich bovendien op het standpunt dat de Melanesische Papoea’s op Nieuw-Guinea anders zijn dan de Aziatische volkeren van Indonesië.

Nederland zette zich in om de bevolking van Nieuw-Guinea te helpen in zijn ontwikkeling. Daarmee wilde men ook bewijzen dat Nederland niet had gefaald als koloniale mogendheid.

De rooms-katholieke missie drong erop aan het gebied te behouden om de belangen van het zendingswerk niet te schaden. Verder was Nieuw-Guinea het thuisland geworden voor een deel van de bijna 300.000 Nederlands-Indische mensen (Indo's) die na de soevereiniteitsoverdracht tussen wal en schip dreigden te vallen. Zij waren naar het eiland verhuisd, maar zouden alsnog onder Indonesisch bestuur komen als Nieuw-Guinea werd overgedragen. En datzelfde gold voor de Molukkers die naar Nieuw-Guinea waren gegaan omdat Indonesië hun streven naar een onafhankelijke staat de kop indrukte.

Gekwetste trots speelde ook een rol in het vasthouden aan Nederlands-Nieuw-Guinea, stelden historici later: Nederland koesterde dit 'laatste bastion in de Oost' om als vroegere grootmacht in de wereld mee te blijven tellen. Daarnaast wilde de regering Nieuw-Guinea gebruiken als invloedssfeer in de regio.

Bedrijven ingepikt

Het uitgangspunt om binnen een jaar na de soevereiniteitsoverdracht overeenstemming over Nederlands-Nieuw-Guinea te bereiken, werd dan ook niet gerealiseerd. Soekarno eiste het gebied echter op. Door in zijn lange toespraken voortdurend aandacht te vragen voor Nieuw-Guinea, hitste hij zijn volk op en probeerde hij de aandacht af te leiden van de corruptie, criminaliteit, economische achteruitgang, moslimopstanden en andere grote problemen waarmee hij in zijn land kampte.

De Indonesische president Soekarno in 1959.

In Nederland waren de meningen verdeeld. De Nieuw-Guineakwestie leidde in januari 1951 zelfs tot een kabinetscrisis. Zendingsmensen wezen erop dat een weigering om Nieuw-Guinea over te dragen 'het reeds zeer geringe vertrouwen dat men in Nederland heeft' geheel zou doen verdwijnen, en dat zou de zending benadelen.

Indonesië legde de controversie in 1954 voor aan de Verenigde Naties. Dat leidde echter tot niets.

Door het geschil verslechterde de relatie tussen beide landen. Indonesië betaalde dan ook de schulden aan Nederland niet af. Het werd de Nederlandse burgers die nog in Indonesië woonden, steeds moeilijker gemaakt, vooral als gevolg van de anti-Nederlandse propaganda van de Indonesische regering. Ze werden belaagd en dwarsgezet. Een

groot aantal van hen vluchtte naar Nederland. Sommige Nederlanders werden gearresteerd op beschuldiging van spionage of andere anti-Indonesische activiteiten. Ze kregen geen eerlijk proces.

Toen de VN in 1957 een Indonesische resolutie verwierpen, werd in Nederlandse bedrijven in Indonesië een staking georganiseerd. Op 3 december legde de Indonesische regering het radio- en telefoonverkeer tussen beide landen stil. Nederlands drukwerk werd verboden en KLM-vliegtuigen waren niet meer welkom. De volgende dag werden alle Nederlandse bedrijven onder Indonesisch staatstoezicht geplaatst (in het volgende jaar werden ze genationaliseerd, ofwel ingepikt). Op Zwarte Sinterklaas, daags na dit besluit, kwam het bevel dat de overgebleven Nederlanders uit Indonesië moesten vertrekken. Op 17 augustus 1960 – Onafhankelijkheidsdag – werden de diplomatieke betrekkingen tussen de beide landen verbroken.

Ontwikkeling

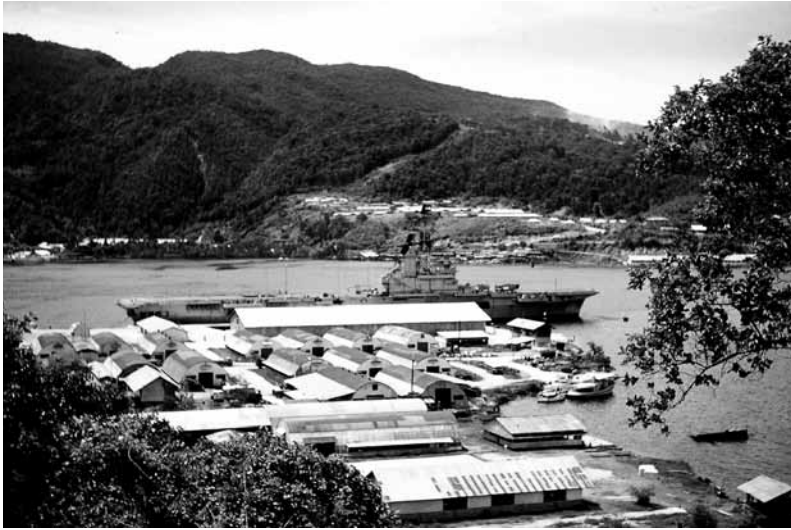
Ondertussen spande Nederland zich in voor de ontplooiing van Nieuw-Guinea. Daarover werd elk jaar verslag uitgebracht aan de Verenigde Naties. In het gebied dat onder bestuur was gebracht en waar contact met de bevolking bestond, waren in 1958 al 576 gouvernementsscholen en gesubsidieerde scholen en zo'n 300 ongesubsidieerde scholen opgericht, met in totaal zo'n 40.000 leerlingen. Er waren ziekenhuizen gebouwd, er was zendings- en Bijbelvertaalwerk, er werd – niet altijd met succes – naar delfstoffen gezocht, er waren landbouwactiviteiten en er werden resultaten geboekt in de bestrijding van tropische ziekten. Nederland stak veel geld in de ontwikkeling van het gebied. Medio 1960 was het aantal Nederlanders dat op Nieuw-Guinea woonde, op zijn hoogtepunt: ruim 18.000.

De protestantse kerk verwierf op 26 oktober 1956 zelfstandigheid onder de naam Evangelisch Christelijke Kerk (ECK). De Nederlandse ambtenaren probeerden de Papoea's ook op politiek zelfbestuur voor te bereiden. Daarvoor presenteerde het kabinet-De Quay in april 1960 een tienjarenplan.

Troepenversterking

Indonesië ontwikkelde zich steeds meer tot een dictatuur. In 1958 werden de oppositiepartijen uit het parlement gezet en in 1959 nam president Soekarno zelf het premierschap op zich.

In 1958 en 1959 trad Indonesië – met Oost-Europese wapens – hard op tegen afscheidingsbewegingen op de eilanden Sumatra en Sulawesi (het vroegere Celebes).

Nederlands oorlogsschip bij Nieuw-Guinea.

Patrouille op het eiland Japen (1959).

Tegen het eind van de jaren 50 versterkte en moderniseerde Indonesië zijn leger.

Soekarno zinspeelde op een mogelijke militaire inval in Nieuw-Guinea. Door de grootte en de onbegaanbaarheid van het eiland en de lange aanvoerlijnen vanuit Nederland was Nieuw-Guinea moeilijk verdedigbaar.

De Nederlandse militairen waren druk met het vangen van Indonesische infiltranten die per boot of als parachutist het eiland binnen-

drongen. Die infiltraties waren er al vanaf 1950, maar namen nu in aantal toe. De Indonesiërs bleken slecht voorbereid op het overleven in de rimboe, waar ze niet op hulp van de Papoea's hoefden te rekenen.

Op 27 juni 1958 besloot de Nederlandse regering de defensie van Nieuw-Guinea te versterken en op 14 april 1960 viel het besluit nieuwe militaire eenheden naar het gebied te sturen. In mei vertrok vliegdekschip Karel Doorman samen met andere schepen afgeladen vol oorlogsmateriaal, officieel voor vlagvertoon rond de wereld, maar in werkelijkheid ging de reis naar Nederlands-Nieuw-Guinea. In dezelfde maand werd het 6e Infanterie Bataljon Oranje Gelderland opgericht, dat naar Nieuw-Guinea ging.

Prins Bernhard

In 1961 bemoeide prins Bernhard zich met de kwestie. In het diepste geheim ging hij op 25 april bij de nieuwe Amerikaanse president, John F. Kennedy, op bezoek. Vervolgens schreef hij een plan voor de overdracht van Nederlands-Nieuw-Guinea en overhandigde dat op Paleis Soestdijk aan een Amerikaanse advocaat, die het moest doorspelen aan zijn regering.

Volgens onderzoekers ging de prins daarbij vooral uit van de belangen van het Nederlandse bedrijfsleven, dat schade ondervond van de slechte verhouding met Indonesië. De prins luisterde ook naar de mening van de top van de krijgsmacht, die Nieuw-Guinea slecht verde-

Prins Bernhard in 1961 op bezoek bij de Amerikaanse president John F. Kennedy.

digbaar vond en vreesde dat een confrontatie met Indonesië een groot aantal Nederlandse militairen het leven zou kosten.

Prins Bernhard geloofde dat hij de Nederlandse regering ervan zou kunnen overtuigen dat overdracht van het gebied de beste weg was. Het Nederlandse volk was zover nog niet. In augustus 1961 was 56 procent tegen het afstaan van het gebied; slechts 22 procent was – onder voorwaarden – voorstander.

Op het eiland werden streekraden ingesteld en op 5 april 1961 werd een vertegenwoordigend centraal orgaan geïnstalleerd: de Nieuw-Guinea Raad. Op 1 december gaf Nederland de Papoea's een vlag, een volkslied en een nationaal symbool. Soekarno kondigde echter op 19 december een bevrijdingscampagne af. Hij beval 'de Papoea's te verrijden en het gebied te bevrijden uit de klauwen van het Nederlandse imperialisme.'

Hij verhoede genadig bloedige botsing ...

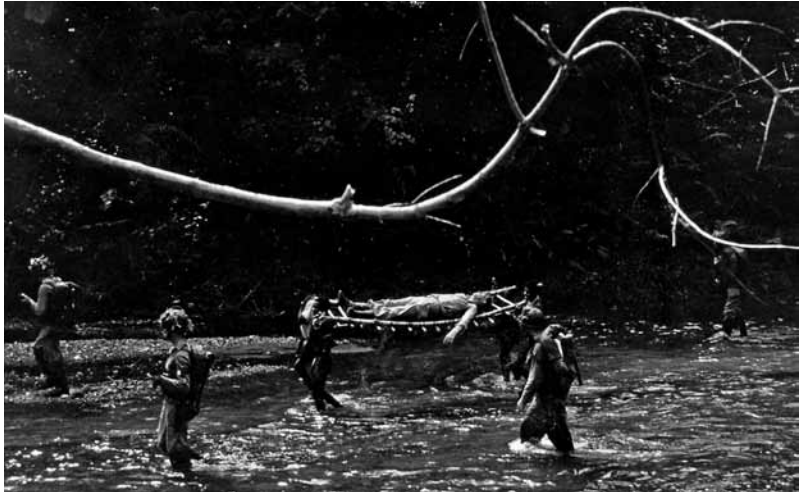
Ik denk ten slotte aan de situatie rondom Nieuw-Guinea. De periodiek *Tot vrijheid geroepen* schrijft: 'En de enige groep die weigert dit herkenningwoord – verzoening en praten – op de lippen te nemen en terzijde blijft staan, is de Staatkundig Gereformeerde Partij.' Lang geleden vroeg men het Nederlandse volk of men genoeg had van Soekarno. We moeten echter constateren, de fraaie verkiezingsleuze ten spijt, dat men nog lang niet genoeg heeft van Soekarno. Hoezeer merken we in dit geschil dat ook mogendheden en bondgenoten ons teleurstellen. Men meent zeker dat men met nog een laatste hapje te gunnen het roofdier zijn vraatzucht zal afleren?

In naam van christelijkheid vraagt men verzoening en overdracht van de Papoea's aan een bewind dat ze geenszins begeren. Het ware te wensen dat men ook in tal van andere kwesties veelvuldiger zich afvroeg wat Christus ons gebod. Is het echter onchristelijk ons af te vragen wat recht is? Gerechtigheid verhoogt een volk.

Het is bovendien gebruikelijk erop te wijzen dat Nederland zo veel heeft bedorven in voormalig Nederlands-Indië. Ds. Zandt heeft hier herhaaldelijk op gewezen onder aanhaling van de woorden van ds. Van Lodenstein. Waren het juist niet de kooplieden die uit winstbejag zo veel schade hebben aangericht? Daarom is het zo hoogst eigenaardig dat ter wille van de handelsbelangen gepleit wordt om Nieuw-Guinea zo spoedig mogelijk over te dragen. Laat ons voorzichtig zijn wanneer de vos de passie preekt. God geve de regering wijsheid, en Hij erbarme Zich over al de onzen daarginds. Hij verhoede genadig bloedige botsing en onoverzienbare ramp. Laat ons kracht en wijsheid zoeken bij Hem Die belooft en getrouw is. Heeft Hij ooit beschaamd doen staan?

Partijrede van SGP-voorzitter ds. H.G. Abma in 1962

Militairen dragen
een gewonde
kameraad.

Infiltranten

De kleine schermutselingen leken in 1962 uit te lopen op een regelrechte oorlog. De Nederlandse Marine Inlichtingendienst (MARID) onderschepte berichten over Indonesische acties.

Op 15 januari had een zeeslagje plaats voor de zuidkust van Nieuw-Guinea. Twee Nederlandse oorlogsschepen openden het vuur op drie Indonesische motortorpedoboten die recht op de kust afkoersten. De Matjan Tutul werd de grond ingeboord en een tweede torpedoboot vloog in brand. Er vielen 39 doden.

Nederland stuurde in 1962 nog eens bijna 10.000 militairen naar Nederlands-Nieuw-Guinea. Eenheden van de marine en de luchtmacht werden in hoog tempo gevolgd door onderdelen van de landmacht: batterijen luchtdoelartillerie, het 17e Bataljon Infanterie Chassé en het 41e Bataljon Stoottroepen, overgevlogen met een DC-8 en overgevaren met de Zuiderkruis, de Grote Beer en de Waterman. Door de haast waren de troepen slecht op hun taak voorbereid.

Amerikaanse presidenten en Nieuw-Guinea

Achtereenvolgende Amerikaanse presidenten kenden het gebied: John F. Kennedy was als marineofficier van een kanonneerboot gelegerd geweest op de Salomonseilanden ten oosten van Nieuw-Guinea. Lyndon B. Johnson diende als kolonel in Hollandia. En Richard Nixon was luchtmacht-officier op Biak.

Russische hulp

Minister Luns van Buitenlandse Zaken was er steeds van overtuigd geweest dat Nederland op de steun van Amerika kon rekenen. De Nederlandse VN-ambassadeur Schürmann had op 3 oktober 1958 aan premier Drees gemeld dat de Amerikaanse president Eisenhower steun toezegde aan Nederland, omdat hij gekant was tegen 'een vaste voet van Indonesië op dit eiland.' Ook meldde Schürmann over dit gesprek:

'Nederland behoefde zich geen zorgen te maken voor wat betreft de Amerikaanse houding, mocht het territorium onverhoopt worden aangevallen.'

De Verenigde Staten en de Verenigde Naties oefenden nadien echter toenemende druk op Nederland uit om toe te geven. Amerika was bang dat Indonesië door een confrontatie met het vrije westen steeds meer in de armen van de Sovjet-Unie gedreven zou worden. De Nieuw-Guineakwestie maakte daarmee deel uit van de Koude Oorlog, die in die tijd op een hoogtepunt was.

Moskou wilde zes onderzeeboten, een dertigtal Toepolev-bommenwerpers en twee- tot drieduizend man personeel naar Indonesië sturen. Dat ging in het diepste geheim: de Russen moesten zich na hun aankomst omkleden in Indonesische uniformen en kregen identiteitspapieren waaruit moest blijken dat ze vrijwilligers in Indonesische dienst waren.

De Sovjet-Unie probeerde de Amerikanen af te bluffen. 'De regering van de Verenigde Staten moet weten dat de USSR niet zal blijven toezien en dat betekent een wereldoorlog', dreigde de Russische krant Pravda. 'De vraag is of de VS het risico van de totale vernietiging willen lopen voor de verdediging van de Nederlanders?'

De Nederlandse minister mr. J.M.A.H. Luns van Buitenlandse Zaken (links) met de Amerikaanse president Dwight D. Eisenhower.

Indonesië en de Sovjet-Unie

Voorts heeft Rusland volgens deze Amerikaanse militaire kringen ook aanzienlijke militaire hulp verstrekt aan Indonesië, dat gelegen is aan de route tussen Europa en Australië door de Straat van Malakka. Dit laatste was al bekend genoeg in verband met het conflict tussen Nederland en Indonesië, maar het is lang niet onmogelijk dat de Russische militaire hulp aan Indonesië veel omvattender is geweest dan voor de agressie tegen Nederlands-Nieuw-Guinea nodig was.

Buitenlands overzicht in SGP-blad De Banier, 4 oktober 1962

Ergernis over Kennedy

Nederland vroeg zich ondertussen af hoe het van het Nieuw-Guinea-probleem verlost kon worden zonder dat Soekarno de overwinning zou claimen en zonder dat het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's in het gedrang kwam. In de politiek liepen de gemoederen hoog op. Zelfs de altijd nette en bedachtzame SGP-fractie leider ir. C.N. van Dis liet zich gaan en betitelde Soekarno als 'een leugenaar.' Maar dat mocht niet, volgens Kamervoorzitter Kortenhorst. Van Dis reageerde daar handig op; hij verving het woord 'leugenaar' door 'onderontwikkelde semi-intellectueel.' En dat mocht wel, al was het niet echt positiever te noemen.

De Amerikaanse president Kennedy maakte duidelijk dat hij geen oorlog in het gebied wilde. Hij stuurde zijn broer Robert – minister van Justitie – begin 1962 naar Jakarta en Den Haag om het geschil te beslechten. Mr. E.H. Toxopeus, die als minister van Binnenlandse Zaken ook met aangelegenheden betreffende Nederlands-Nieuw-Guinea was belast, vond dat Robert Kennedy zo onbeschoft en intimiderend te werk ging dat hij tijdens een diner met de Amerikaan opstond en de zaal verliet.¹

Terug naar de onderhandelingstafel

Op een landgoed in de omgeving van Washington gingen op 20 maart 1962 geheime besprekingen tussen Nederland en Indonesië van start onder leiding van de Amerikaanse diplomaat Ellsworth Bunker. De beraadslagingen sleepten zich maanden voort. Om de druk op Nederland op te voeren, zette Indonesië vanaf 22 mei een groter aantal infiltranten in. Ondertussen wilden steeds meer Nederlanders uit Nieuw-Guinea vertrekken. De regering was daarin echter terughoudend, omdat het de onderhandelingspositie zou verzwakken.

Op 26 juli leken de besprekingen mislukt: de Indonesiërs pakte hun koffers om naar Jakarta terug te gaan. Toen ontbood president Kennedy de Indonesische onderhandelaar, minister van Buitenlandse Zaken dr. Soebandrio, op het Witte Huis en maakte hem duidelijk dat Amerika een Indonesische aanval op Nieuw-Guinea niet zou tolereren en militair zou ingrijpen. Die onverwachte boodschap dwong de Indonesiërs terug naar de onderhandelingstafel.

1. Minister Toxopeus was ouderling in de Evangelisch-Lutherse Kerk in Breda. Hij legde zijn ambt echter neer vanwege een botsing met de voorganger van die gemeente, die in de Nieuw-Guineakwestie een ander standpunt had.

Zorgvolle tijden

Ons volk beleeft zorgvolle tijden. Veel ouders vragen zich af wat er van hun zonen zal worden die uitgezonden worden naar Nieuw-Guinea. Zal de 'oorlogshitser' Soekarno werkelijk tot de aanval overgaan? Zal er bloed moeten vloeien om dit gebied, dat nog onontwikkeld en voor het grootste deel schier ontoegankelijk is? Zullen onze zonen vallen in dat verre, vreemde, geheimzinnige land, waar nog menseneters wonen? Dat zijn vragen die vooral degenen die erbij betrokken zijn met grote zorg vervullen. Ik geloof niet dat we onze regering iets mogen verwijten. Tenminste, niet ten aanzien van de gedragslijn die de laatste maanden is gevolgd. Ik heb het, eerlijk gezegd, nooit goed kunnen begrijpen dat men in 1949 heel Indonesië zomaar weggaf en daar nu juist Nieuw-Guinea 'voorlopig' van uitsloot. Maar ik hoef ook alles niet te begrijpen. Toch is het wel duidelijk geworden dat juist hierdoor een gespannen situatie is ontstaan met de nieuwe staat Indonesië, waar Soekarno als een dictator regeert. In elk geval heeft onze regering in de laatste maanden alles gedaan om een gewapend conflict te voorkomen. Men is geheime besprekingen begonnen met Indonesië om een weg te vinden om tot bestuursoverdracht te komen van dit gebied aan Indonesië, waarbij dan echter de rechten van de Papoeabevolking, die zeer duidelijk anti-Indonesië is, gewaarborgd zouden zijn. Maar Soekarno wil oorlog. Hij is bezielde van zulk een haat tegen Nederland, dat hij ons volk wil vernederen. Gematigde Indonesiërs, die het met deze politiek niet eens zijn, zijn in de gevangenis geworpen. Mannen die evenals hij gevochten hebben voor de vrijheid en zelfstandigheid van Indonesië.

Ons volk zal in deze dagen geheel achter de regering moeten staan. Ik betreur het dan ook zeer dat vanwege onze kerk ds. Landsman in Hervormd Nederland maar aan blijft dringen dat een onvoorwaardelijke capitulatie voor de eisen van Soekarno de enige goede oplossing is van het conflict. Geen woord van waardering laat hij horen voor hetgeen onze regering heeft gedaan, geen woord van kritiek vloeit er uit zijn pen ten aanzien van de 'ophitserij' van Soekarno, geen woord van kritiek ten aanzien van de schending van de internationale rechtsorde door deze dictator. Geen woord van medeleven met onze soldaten, die daar een moeilijke taak te vervullen hebben. Er is maar één woord dat ds. Landsman kent: Overdracht van bestuur aan Indonesië, aan dat Indonesië dat aan de rand van een economische afgrond is gebracht, waar honger geleden wordt en waar algemeen erkende rechtsnormen worden vertrapt.

Ons volk beleeft zorgvolle tijden. Ook hierin komt de Heere bij ons aankloppen, opdat we ons zullen bekeren tot Hem. Tot de wet en tot de getuigenis, zo ze niet spreken zullen naar dit Woord, er zal geen dageraad zijn.

'Kroniekschrijver' in: Gereformeerd Weekblad, 7 april 1962

Invasie verwacht

Op 30 juli leek er overeenstemming te zijn over de wijze waarop Nederland afstand zou doen van zijn laatste kolonie in Azië: per 1 oktober zou de United Nations Temporary Executive Authority (UNTEA) namens de Verenigde Naties het bewind overnemen, waarna op 1 mei 1963 de Indonesische vlag zou worden gehesen. Door de internationale druk kon Nederland de belofte aan de Papoea's dat ze in vrijheid over hun toekomst zouden mogen beslissen, niet waarmaken.

Op 7 augustus bleek echter dat minister Soebandrio bij de pasbenoemde VN-secretaris-generaal Oe Thant gedaan had gekregen dat Indonesië al op 1 januari 1963 zijn vlag – naast die van de VN – mocht hijsen op Nieuw-Guinea. Daar wist Nederland niets van, en het druiste ook tegen de afspraken in. Het maakte een vreedzame regeling opeens weer onwaarschijnlijk.

Op Nieuw-Guinea werd het codewoord Annemoon Stuiver afgegeven: de Indonesische invasie kon binnen enkele dagen worden verwacht. Soekarno plande die aanval – Operatie Djajawidjaja – aanvankelijk op 9 augustus, maar stelde hem enkele dagen uit.

Russische leger- en marineofficieren verklaarden in 1999 dat een Sovjet-troepenmacht 37 jaar eerder op het punt heeft gestaan om aan de zijde van het Indonesische leger deel te nemen aan de invasie van Nieuw-Guinea.

Aanval afgebroken

Ambassadeur dr. J.H. van Roijen, die de Nederlandse onderhandelingsdelegatie leidde, zou op 15 augustus zijn handtekening onder het bereikte akkoord, het Verdrag van New York, zetten tijdens een plechtige ceremonie in het gebouw van de Verenigde Naties. Daarvoor moest Den Haag groen licht geven. Minister Luns wachtte er zo lang mogelijk mee, waarschijnlijk om duidelijk te maken met hoeveel tegenzin Nederland toestemde.

In de zaal van de Veiligheidsraad in New York tekenden Nederland en Indonesië het akkoord over Nieuw-Guinea. Van links naar rechts: de Indonesische minister van Buitenlandse Zaken, Soebandrio, de Amerikaanse diplomaat Ellsworth Bunker, VN-secretaris-generaal Oe Thant en de Nederlandse onderhandelaar dr. J.H. van Roijen.

De Indonesische minister Soebandrio tijdens de ondertekening van het akkoord. Rechts Ellsworth Bunker, de diplomaat die de onderhandelingen leidde.

Kort nadat het akkoord tussen Nederland en Indonesië betreffende Nieuw-Guinea was ondertekend, richtte de Nederlandse minister-president prof. dr. J.E. de Quay zich via radio en televisie tot zijn volk om bekend te maken dat Nieuw-Guinea werd afgestaan. Via radio Nederland Wereldomroep was de toespraak ook op het omstrede eiland zelf te beluisteren.

Uiteindelijk werd het verdrag toch getekend. Indonesië had al een invasievloot de zee op gestuurd. 'We waren Manokwari tot op tien mijl genaderd toen we bericht kregen dat we de aanval moesten afbreken', zei een Russische onderzeebootofficier later. 'Nederland zwichtte: twee uur later en het zou oorlog zijn geweest.'

Wij laten thans Nieuw-Guinea in de steek

Wat de kleine staat Israël kon, wat zelfs een land als Portugal vermocht, wat Zuid-Afrika presteert: standhouden in moeilijke omstandigheden tegenover sterke druk van binnen en van buiten, dat heeft Nederland niet willen en daarom niet kunnen presteren. Wij hebben plechtige beloften afgelegd en vervolgens die beloften gebroken, zonder waarlijk tot het uiterste beproefd te hebben tegenover God en mensen onze eden te houden. Wij laten thans Nieuw-Guinea in de steek, gelijk we al jarenlang de Republiek der Zuid-Molukken in de steek hebben gelaten. Er is trouwens verband tussen deze twee dingen. Ook hier geldt: zonde baart zonde.

Velen hebben deze week wellicht een zucht van verlichting geslaakt: er komt gelukkig een einde aan al die narigheid over Nieuw-Guinea. Dit einde moge dan beschamend zijn – dat erkent iedereen –, we zijn dan toch van de zaak af. Zijn wij er wérkelijk vanaf? Eind 1949, bij de soevereiniteitsoverdracht van Indonesië, waren óók velen opgelucht, maar er is een stroom van ellende op gevolgd. Dat zou ook ditmaal wel het geval kunnen zijn.

Ambon en Nieuw-Guinea. Er is een gedenkboek voor Gods aangezicht. (...) Laat het Nederlandse volk, dat eenmaal door God zo hoog werd opgeheven, toch toezien dat het vanwege zijn afval en trouweloosheid, zijn lui en lekker leven in de welvaartsstaat, met verzaking van zijn roeping, straks niet diep wordt neergestoten door Hem Die ook ónze natie zal oordelen. De uitverkoop van ons rijk is in volle gang: Indonesië, Nieuw-Guinea, straks wellicht Suriname, en vervolgens het Nederlandse moederland, dat ernaar hunkert in de Europese smeltpot te springen en op te gaan in een federaal Verenigd Europa.

Schuld bij Soekarno. Schuld bij Amerika. Schuld bij de Verenigde Naties. We weten het maar al te goed. Maar laat ons bovenal oog hebben voor de collectieve schuld van ons Nederlandse volk.

Gereformeerd Gezinsblad (het latere Nederlands Dagblad), 18 augustus 1962

Vertrek

Op 17 augustus was het de Indonesische Onafhankelijkheidsdag en kon Soekarno een triomfrede uitspreken. Indonesische vliegtuigen gooiden op 29 augustus pamfletten uit boven het oerwoud van Nieuw-Guinea. Daarop kwamen Indonesische militairen tevoorschijn die daar waren geland en nog niet wisten dat het conflict voorbij was.

De Tweede Kamer stemde op 7 september 1962 met ruime meerderheid in met de overdracht van Nieuw-Guinea aan de VN: 127 leden waren voor, slechts 9 tegen (de KVP'ers H.C.W. Moorman, mr. K.T.M. van Rijckevorsel en Ch.J.I.M. Welter, de PvdA'er J.H. Scheps, de ARP'ers dr. J. Meulink en mr. A.B. Roosjen en de 3 SGP'ers: ir. C.N. van Dis, D. Kodde en ds. M.A. Mieras). In de Eerste Kamer stemden 63 senatoren voor en 3 tegen.

Nederlandse ambtenaren, burgers en militairen vertrokken van het eiland. De Hollanders verlieten hoofdstad Hollandia (de naam werd later Jayapura) en de andere plaatsen waar ze hadden gewerkt, soms vele jaren lang. De koloniale rol van Nederland in het Verre Oosten was uitgespeeld.

De aandacht van de wereld verlegde zich al snel naar een nieuw, dramatischer hoogtepunt van de Koude Oorlog: in de tweede helft van oktober ontstond de Cubacrisis. De Verenigde Staten ontdekten dat de Sovjet-Unie raketten met kernlading op Cuba had geplaatst en blokkeerden de aanvoer van militaire goederen naar het eiland. Na een spannende week maakte radio Moskou bekend dat de Sovjet-Unie de Amerikaanse eisen inwilligde en de kernwapens zou weghalen. Als tegenprestatie hadden de Verenigde Staten toegezegd hun kernwapens uit Italië en Turkije te verwijderen.

Het meeste kabaal

De vorige week hebben de VN zich weer eens beziggehouden met Zuid-Afrika. Daarbij maakten de in de laatste jaren onafhankelijk geworden Afrikaanse en Aziatische landen weer het meeste kabaal. Terwijl ze er sterk toe hebben bijgedragen dat Nederlands-Nieuw-Guinea aan Indonesië werd uitgeleverd zonder dat de Papoea's zich daarover hebben kunnen uitspreken, eisen zij dat de regering van Zuid-Afrika de Bantoes volledige vrijheid geeft.

Buitenlands overzicht in SGP-blad De Banier, 22 november 1962

Onderdrukking

Vanaf 1 oktober 1962 voerde de UNTEA op westelijk Nieuw-Guinea het bewind. De eerste drie maanden zou ze dat samen met Nederland doen, de volgende vier maanden samen met Indonesië, waarna dat land het gebied op 1 mei 1963 zou overnemen. Tegen de afspraak in trokken de Indonesiërs Nieuw-Guinea in het najaar van 1962 al binnen.

De vlaggen van de Verenigde Naties (links) en Indonesië wapperden naast elkaar op 1 mei 1963, kort voor de officiële overdracht van Nieuw-Guinea. Tijdens de ceremonie werd de VN-vlag neergehaald.

Naar de wensen en verlangens van de ruim 700.000 Papoea's werd niet gevraagd. Voor hen brak een lijdensperiode aan.

Onder de inwoners van Nieuw-Guinea die de wijk namen naar Nederland waren ook 1700 niet-Nederlanders. De meesten van hen waren Papoea's die zich onder Indonesisch bewind niet veilig waanden. In het Verdrag van New York had Nederland een volksraadpleging voor de Papoea's bedongen. In de zomer van 1969 werd dan ook onder toezicht van de Verenigde Naties een referendum gehouden over definitieve aansluiting bij Indonesië. Deze 'Act of Free Choice' werd achteraf sarcastisch de 'Act of No Choice' genoemd: in plaats van de hele bevolking mochten slechts 1025 – zorgvuldig geselecteerde – volksvertegenwoordigers eraan deelnemen. Verleid met valse beloften en cadeaus, slecht voorgelicht en onder veel druk kozen zij vrijwel unaniem voor aansluiting bij Indonesië. Het leidde tot een onafhankelijkheidsstrijd die door Jakarta met harde hand werd onderdrukt: in dertig jaar tijd vielen naar schatting 200.000 slachtoffers op het eiland. Grote aantallen inwoners vluchtten naar het buurland Papoea-Nieuw-Guinea. Papoea's in Nederland bleven zich de achterliggende halve eeuw inzetten om de belangen van hun volk onder de aandacht te brengen. In 1999 ontving de Indonesische president Habibie honderd vertegenwoordigers van de Papoea's om mogelijkheden voor autonomie te bespreken. Zijn opvolger, Wahid, vond dat de Papoea's recht hebben op zelfbeschikking. Hij accepteerde de Morgenster als Papoeavlag en gaf westelijk Nieuw-Guinea zijn oude naam terug: Papoea. Op 1 januari 2000 liet Wahid alle politieke Papoeagevangenen vrij. De bevol-

king mocht in 2000 een congres beleggen over de politieke toekomst van het gebied.

In januari 2002 kreeg Papoea autonomie binnen het Indonesisch staatsverband. Niet iedereen geloofde echter in deze 'reformasi.' De beperkte zelfstandigheid werd later inderdaad gedeeltelijk teruggedraaid, terwijl er weer meer repressie kwam. De weduwe van de Nederlandse Papoealobbyïst Victor Kaisiëpo zei in augustus 2012: 'Ik ben er vorige maand geweest en daar werd ik heel triest van. Alles is er tot stilstand gekomen. Waar Papoea's zich vooral vreselijk over opwinden, is de toestroom van buiten, waardoor ze zich niet meer thuisvoelen in hun eigen land. Denk alleen maar aan die luidruchtige geluidsboxen op moskeeën – ronduit schandelijk is dat. Dan is het zondag, en zitten de Papoea's in de kerk en begint er vlakbij vanuit zo'n moskee iemand ontzettend luid te roepen. Toen ik dat hoorde, kreeg ik het gevoel: dit gaat een keer exploderen.'

'Een papegaai smaakt echt niet'

Veteraan vertelt over verblijf in Nieuw-Guinea

Midden in de nacht zette het luizenlegioen de aanval in. De KNIL-soldaten in de takkenhut deden geen oog meer dicht. Op patrouille in de oerwouden van Nieuw-Guinea.

Met levendige gebaren en soms een snelle sprong langs zijn publiek vertelde G.W. Keller zaterdag over zijn ervaringen als tropensoldaat. Het was een van de activiteiten die het Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen en Museum Bronbeek op touw zette in het kader van de Week van de Geschiedenis.

Keller werd in 1950 naar Manokwari op Nederlands-Nieuw-Guinea gestuurd. Zaterdag nam de 80-jarige veteraan zijn toehoorders mee op patrouille door de bergen van de Vogelkop, het westelijke deel van het enige Indische eiland dat na 1949 nog in Nederlandse handen was.

Inktvissen, koralen, hoog oprijzende boomwortels, er was veel moois te zien in Nieuw-Guinea. Maar het was ook het land waar de militairen afmatende marsen hielden in ijle lucht, waarin ze om de paar minuten op adem moesten komen. Een land waar het klimaat klam was, de overstromingen verraderlijk, het oerwoud vol onheilspellende geluiden.

'Een vriend van me verdween in de kookpotten van de kannibalen', zegt Keller. Zijn geboorteland, waar hij jarenlang onder de wapenen was, vormde voor de militairen een harde leerschool. 'Je leerde je met klei in te smeren en je met een klamboe te bedekken als bescherming tegen de vliegjes die 's nachts bij duizenden in de aanval gingen; ze veroorzaakten zo'n jeuk dat je niet inzetbaar was als soldaat. Om nog maar te zwijgen over de luizen die ons in een bergdorpje uit de slaap hielden.'

Je leerde voorzichtigheid, want het oerwoud was vol verrassingen. Boomwortels waren vaak bedekt met een moslaag waar je zomaar in weg kon zakken.'

Er ging gezouten vis mee als eten, 'ruik maar.' Uit het bakje waarmee Kellers kleindochter rondgaat, stijgt een muffe walm op. 'Kijk niet zo vies!' verordineert de veteraan.

Tijdens een twintig dagen durende tocht deden berg-Papoea's dienst als gids, drager en tolk. 'In de ijle lucht leverde dat een probleem op: hun stank was niet te harden, terwijl zij onze lucht ook niet konden verdragen. Zo kwamen we met gebalde vuisten tegenover elkaar te staan.'

De Papoea's hadden zo hun eigen gewoonten. 'De vrouwen droegen hun baby en een varken op de rug. Beiden kregen tegelijkertijd borstvoeding.' De militairen leerden wat eetbaar was en wat niet. 'Ik kan u verzekeren dat een papegaai niet smaakt. Na dagen koken lijkt het vlees nog op een rubberen zool. Maar een schildpad is verschrikkelijk lekker.'

Met hoge geluiden zochten de dragers contact met de Papoea's in het gebied waar ze doorheen trokken. 'Toen Papoea's de KNIL-voorraad hadden leeggeroofd, had het leger zeven Papoea's gedood. Daarop doodden de inboorlingen zes KNIL'ers. Ze stonden dus nog op achterstand. Geen wonder dat niemand van ons voorop wilde gaan ... Dat ene slachtoffer kon echter afgekocht worden met voorwerpen: een bijl, een rood lendendoekje.'

Met vloten stak de patrouille enkele meren over. Aan de overkant stonden de Papoea's klaar met pijl en boog; zwijgend. De luitenant probeerde een gesprek aan te knopen. De kok van de patrouille schoot uit balorigheid een neushoornvogel uit de lucht. Dat brak het ijs: de bergbewoners begonnen te juichen; de militairen voelden zich geaccepteerd. Op het aanbod van het opperhoofd dat de luitenant een vrouw mocht uitzoeken, ging de officier niet in.

Reformatisch Dagblad, 13 oktober 2008